

De omstreden relatie tussen economie en milieu

A. Verbruggen, *Het geluk voorbij* – een milieu-economisch essay, Stichting Leefmilieu/Kredietbank, Antwerpen, 1991, BF 375.

De tweede milieugolf die in Nederland en ook België aanspoelt, gaat gepaard met een overvloed aan schaarste-analyses. Het hernieuwde openbare debat over het milieu-vraagstuk prikkelt kennelijk de verbeelding en zet aan tot allerhande bespiegelingen over de verhouding tussen economie en ecologie. Ook het hier te bespreken *Het geluk voorbij* van de Belg Verbruggen past in deze inmiddels rijke traditie. In krap tachtig bladzijden schetst Verbruggen in zeer grove lijnen een wat hijzelf in het voorwoord noemt "brede benadering van de milieu-economie". Het uitgangspunt kiest hij in de zogenaamde bio-economie, die – onder andere in navolging van Georgescu-Roegen – kiest voor een thermodynamische plaatsbepaling van de relatie ecologie-economie. Vervolgens wordt 'de econoom' en 'de economische wetenschap' van het nodige commentaar voorzien en onderworpen aan een in de milieu-economische literatuur wel meer voorkomende kritische beoordeling. Het boek eindigt echter niet in minneur maar schetst een soort ecologisch ideaal aan de hand van een mensbeeld, gebaseerd op "veelzijdige tegenstrijdigheid, gelijkwaardigheid en zelfverantwoordelijkheid".

Anachronistisch

Hoewel ik met Verbruggen het standpunt deel dat het milieuvraagstuk in politiek opzicht tal van gedurfde keuzes vergt en de resultaten van de moderne economische theorie zeker op enkele van haar uitgangspunten kritisch onderzocht dient te worden, vind ik in zijn 'milieu-economisch essay' weinig geslaagd. Het is slechts een herhaling van algemeenheden en er ontbreekt nu juist datgene wat het boek interessant had kunnen maken, namelijk een operationele aanzet voor een alternatief. Het doet wat anachronistisch aan om na het verschijnen van vele interessante publikaties over zowel uitgangspunten als instrumenten van duurzame economische politiek sinds het begin van de mondiale bewustwording, grotendeels jaren-zeventigdiscussies te herhalen. Dit zou op zichzelf nog niet zo'n probleem zijn, ware het niet dat tal van discussies in de loop der jaren een gehele of gedeeltelijke wending hebben genomen. Verbruggen is er mijns inziens niet in geslaagd in dit essay het door hemzelf beoogde "meer genuanceerde beeld van de wisselwerking tussen milieu en economie te schetsen". Nu is dit genuanceerde beeld in ieder geval niet terug te vinden met betrekking tot de gekozen ecologische fundering en wordt bovendien op nogal inconsistente wijze de economische theorie onder vuur genomen. Tot slot lijkt het cruciale verschil tussen theoretische reflectie en het weinig ecologisch verantwoord handelen in de wereld om ons heen nogal eens uit het oog te worden verloren. Ik zal in het vervolg elk van deze kritiekpunten kort toelichten. Allereerst de plaatsbepaling van de ecologische uitgangspunten. Het is goed gebruik onder tal van prominente milieu-economen de wetten van de thermodynamica als uitgangspunt van een ecologische fundering te kiezen. Zo men wil kan dit bio-economie genoemd worden, zoals

Verbruggen doet. Geheel onomstreden is dit overigens niet. Integendeel, zo is er bij voorbeeld een cruciaal onderscheid tussen energie en materie als begrippen in de fysica en het gebruik van deze begrippen om ecologische systemen, althans ten dele, te beschrijven. Hoewel men bij voorbeeld met Daly van mening kan verschillen over de door hem, op basis van de entropiewetten, afgeleide biofysische grenzen, is hij zich in ieder geval van dit belangwekkende onderscheid bewust¹.

Niettemin schuift Verbruggens fundering precies over dit soort problemen heen. Zo geeft het door Verbruggen enkele malen geciteerde werk van Simmons een uitstekende beschrijving van de gevolgen van het menselijke ingrijpen voor de natuur, maar noch is deze beschrijving tot energetische processen beperkt, noch is daarmee een definitief uitsluitel gegeven over de vraag of de mensheid zich daarmee ook op het verkeerde pad begeeft². Helaas verdwijnt dit soort subtiele verschillen bij Verbruggen in het niet en worden zo ecologische zekerheden en wijsheden verkondigd die niet werkelijk bestaan. Iets wat met het neologisme 'ecologosofisme' kan worden aangeduid.

Een tweede kritiekpunt betreft Verbruggens centrale stelling op blz. 62: "de verhouding milieu-economie is en blijft paradoxaal". Wat er nu precies paradoxaal is, wordt mij niet duidelijk. Dat de mensheid het geluk voorbij is gehold zoals de auteur in zijn titel suggereert zegt meer over zijn persoonlijke beleving dan dat zijn analyse van genoemde paradox overtuigt. Bekende argumenten tegen het rationele mensbeeld van de homo economicus en de enge interpretatie van economische groei zoals tot uitdrukking komend in het huidige bnp, tonen nog niet aan dat het uitgangspunt van 'de economische theorie', te weten het schaars-tebegrip, op een misverstand zou berusten.

Uiteindelijk draait het hier om de vraag wat 'de econoom' of 'de economische theorie' nu als uitgangspunt neemt om licht te werpen op het maatschappelijke behoeftenbevredigingsvraagstuk. Op zichzelf is het een open vraag in hoeverre het schaars-tevraagstuk hiervoor een zinvol referentiepunt is. Nooit is evenwel door economen betoogd dat de opheffing van de schaarste hun uitgangspunt is, zoals Verbruggen stelt op blz. 36. Het is juist de spanning

tussen een veelheid aan wensen, materieel of immaterieel, en het beperkt zijn van middelen, zoals arbeid of kapitaal, die de kern weer-geeft van het schaars-tebegrip. Daardoor ontstaan keuzes en vraagstukken van prioriteitenstelling. Het inhoud geven van deze prioriteiten in het maatschappelijke keuzeproces wordt echter niet door de econoom gedaan, maar door degene die kiest, zoals de consument, de producent of de politicus.

Dit brengt mij op mijn derde en laatste punt. Het voert echt te ver om 'de econoom' of 'de economische theorie' verantwoordelijk te stellen voor de ongetwijfeld twijfelachtige keuzes die in het verleden zijn gedaan, of zelfs voor de veranderingen die nu noodzakelijk zijn in het maatschappelijke productieproces. Als econoom voel ik mij daardoor in ieder geval niet aangesproken. En als burger kan ik slechts een marginale bijdrage leveren, wat niet betekent dat deze dan maar achterwege moet blijven. Het milieuprobleem wordt niet veroorzaakt door een vermeend verkeerd uitgangspunt in de theorie, zoals Verbruggen lijkt te suggereren in het begin van hoofdstuk 4, maar door een veelheid aan verkeerde keuzes in de maatschappelijke werkelijkheid. Dat de economische theorie juist bijzonder geschikt is om dergelijke 'weeffouten' zichtbaar te maken, demonstreert Verbruggen zelf in de tweede helft van dit hoofdstuk, waar op basis van diezelfde theorie enkele nadere aanbevelingen worden gedaan. Dit logenstraft nog eens zijn kritische interpretatie van het schaars-tebegrip. Te vaak ben ik in dit boek op dergelijke tegenstrijdigheden dan wel onjuistheden gestuit.

Mijns inziens is er dan ook in het geheel niets paradoxaals in de verhouding 'milieu-economie', zoals Verbruggen meent (blz. 62). Economen kunnen en zijn ook behulpzaam bij zowel de prioriteitenbepaling als de instrumentafweging. Maar daarbij realiseren zij zich terdege dat ook een ecologisch ideaal niet in één klap alle andere 'grote vraagstukken', zoals armoede, honger, schuldenproblematiek en ongelijke bezitsverdeling, doet verdwijnen. En natuurlijk zijn er tal van 'traditionele' economen die, net zoals tal van 'traditionele' burgers, het milieuprobleem misschien niet dat gewicht toekennen dat Verbruggen – en ik zelf – graag wil. Dat zij zichzelf hiermee misschien à la Van Speyk de

lucht inblazen is jammer, maar zeker is dat niet gegeven het ontbreken van echte ecologische zekerheden. Het grote publiek waarop dit essay waarschijnlijk is gericht heeft recht op een zorgvuldige voorlichting, en ik vrees dat Verbruggen hierin niet is geslaagd.

Herman Vollebergh

De auteur is verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

1. Zie bij voorbeeld H.E. Daly, The economic growth debate: what some economists have learned but many have not, *Journal of Environmental Economics and Management*, jg. 14, 1987, blz. 323-336 waar hij op dit probleem expliciet ingaat op blz. 325, 326.

2. Zie I.G. Simmons, *Changing the face of the earth*, Oxford, 1989, in het bijzonder blz. 10-19 en 383-393. Vergelijk ook mijn boekbespreking van dit boek in *Intermediair*, jg. 26, nr. 31, 3 augustus 1990.